
ЕКОНОМІКА І ПРАВО

УДК 346.14

В. В. МОРТІКОВ,
*доктор економічних наук,
професор кафедри управління персоналом та економічної теорії
Східноукраїнського національного університету імені В. Даля
(Луганськ)*

ВИТРАТИ ДОТРИМАННЯ ЗАКОНУ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Визначено проблему витрат дотримання закону. Показано основні причини виникнення цих витрат на рівні окремої організації. Підкреслено значення аналізу вартості різних зобов'язань.

Ключові слова: правові обмеження діяльності економічних суб'єктів, витрати підпорядкування правовим нормам, альтернативні витрати дотримання закону, перенесення зобов'язань і витрат дотримання закону.

V. V. MORTIKOV,
*Doctor of Econ. Sci.,
Professor at the Chair of Human Resources Management and Economic Theory,
V. Dal' East-Ukrainian National University
(Lugans'k)*

COMPLIANCE COSTS IN A MODERN ECONOMY

The problem of compliance costs is outlined. Main causes for these costs to arise on the level of a separate organization are defined. The importance of the analysis of the costs of various obligations is indicated.

Keywords: right limitations of the activity of economic entities, costs of a performance of legal norms, alternative compliance costs, transfer of obligations and compliance costs.

У своїй діяльності фізичні та юридичні особи стикаються зі всілякими обмеженнями: бюджетними, техніко-технологічними, законодавчими. До законодавчих, правових обмежень належать положення законів, нормативної документації різних рівнів; правила, процедури, норми контрактів. Для дотримання таких обмежень та їх подолання у багатьох випадках від економічних суб'єктів вимагаються витрати, які в економічній літературі дістали назву “витрати дотримання закону, або витрати підпорядкування закону” (compliance costs). Про них писав відомий представник інституційного напрямку Д. Норт [1]. Один з творців теорії суспільного сектору економіки Дж. Бьюкенен у своїй праці “Теорія суспільного вибору” зазначав: “З точки зору індивіда законслухняність – це витрати, яких він зазнає як учасник суспільної правової угоди між ним самим та іншими членами суспільства” [2, с. 3]. Дослідженню правових аспектів діяльності економічних суб'єктів, економічному аналізу юридичних норм, у тому числі й з точки зору ви-

трат, які вони викликають, присвячено досить широкий доробок сучасної літератури [3; 4]. Особлива увага витратам підпорядкування закону приділяється в публікаціях, присвячених функціонуванню фінансового сектору економіки [5] і багатонаціональним компаніям [6]. На пострадянському просторі дані витрати вивчалися у навчально-методичній і науковій літературі з інституціоналізму [7]. Необхідність такого аналізу визнається при підготовці різних договорів, у законодавчій діяльності держави, а також у роботі недержавних інститутів. Так, у доповіді “Вдосконалення контрольно-наглядової діяльності та усунення адміністративних бар’єрів у сфері промисловості” Російської спілки промисловців і підприємців зазначається, що “введення надлишкових регулятивних норм веде до підвищення, часто невиправданого, витрат не тільки в промисловому виробництві, але й у забезпеченні державою заходів щодо їх (норм) контролю і нагляду” [8]. Україна, згідно з рейтингом Світового банку “Doing Business-2012”, посідає 152-ге місце щодо легкості ведення бізнесу [9], що свідчить, зокрема, про значні витрати, яких змушені зазнавати підприємці, підпорядковуючись існуючим у країні законам.

Про дедалі зростаючу увагу до діяльності, спрямованої на дотримання законодавчих актів, свідчить поява в організаціях посади спеціаліста з відстеження змін у законодавчій сфері — “compliance officer”, а також груп осіб, які займаються тим самим, — “compliance team”. Ці фахівці займаються моніторингом подій у сфері державного регулювання з точки зору їх впливу на відповідний бізнес, організацію. Практично всі норми, правила, регламентації прямо чи опосередковано зачіпають економічні інтереси підприємств, домогосподарств, державних інститутів, несуть їм певні вигоди чи викликають які-небудь затрати. Завдання даної публікації полягає в аналізі деяких найбільш характерних для економічних суб’єктів затрат, зумовлених необхідністю дотримання ними різних зобов’язань нормативного характеру. У статті дотримання закону трактується як дотримання будь-якої соціальної норми, правила, законодавчого акту, з якими стикаються у своїй діяльності економічні суб’єкти.

Витрати, викликані підпорядкуванням закону, має сенс порівнювати з вигодами, які приносить взяття на себе тих чи інших зобов’язань. Вигоди від укладання договору можуть бути досить істотними, щоб іти на витрати, пов’язані з участю в договорі. Співвідношення вигод і витрат, пов’язаних з виконанням зобов’язань, може схилитись і на користь витрат. Різниця між вигодами і витратами може або зростати, або скорочуватися, що призведе до відмови від зобов’язань, перегляду договору і перерозподілу вигоди між сторонами. Дж. Бьюкенен зазначав: “Якщо можливим є порівняння вигод і витрат, то для економіста це означає існування певної оптимальної чи ефективної “кількості закону” для кожного індивіда, деякого рівня обмеження поведінки” [2, с. 4].

Витрати підпорядкування закону є частиною системи економічних витрат. Разом з тим самі собою витрати підпорядкування закону створюють систему витрат. Групування, класифікація елементів цієї системи можуть здійснюватися за різними ознаками. Наприклад, якщо взяти за основу ознаку суб’єктності, то слід виділити витрати підпорядкування закону держави (державних органів), недержавних організацій, домогосподарств. Згідно з ознакою адекватності регулятивних та інших норм, слід виділити витрати, зумовлені нормами, адекватними умовам, що склалися, і неадекватними нормами. Можливим є також групування ви-

трат за запропонованою Р. Коузом схемою механізмів координації діяльності людей: ринок, фірма, держава. Ринок пов'язаний з витратами підпорядкування міжфірмовим угодам, державна координація — з витратами підпорядкування законам держави, фірма — і з тими, і з іншими.

Крім того, до системи витрат підпорядкування закону включаються витрати, пов'язані з явними і неявними, специфікованими і неспецифікованими, формальними і неформальними угодами, а також трансакційні і трансформаційні, альтернативні, які оцінюються без труднощів, і ті, при оцінці яких виникають проблеми.

Звичайно, на особливу увагу заслуговують витрати підпорядкування закону підприємця, що виникають при найманні і використанні персоналу, залученого капіталу, купівлі чи оренді ділової нерухомості, укладанні угод з клієнтами, взаємовідносинах з податковими органами та інших операціях, пов'язаних з веденням бізнесу.

Організуючи бізнес, підприємець бере на себе ряд зобов'язань з власної ініціативи створити додаткові соціальні блага працівникам і водночас змушений підпорядковуватись існуючим законам та соціальним нормам. На одні витрати підпорядкування закону підприємець має можливість впливати, а на величину і структуру інших (пов'язаних з дотриманням норм протипожежної безпеки, санітарних норм, технічних умов тощо) — не впливає або впливає частково (шляхом підкупу перевірок та інспекторів). Завдання ефективного інституційного проектування з боку окремого підприємця — визначити для себе оптимальну сукупність зобов'язань, які залежать від нього, та оптимально пристосуватися до зобов'язань, яких він змушений дотримуватись. Підприємець: а) обирає лише деякі зобов'язання та несе витрати тільки на підпорядкування їм; б) зазнає витрат підпорядкування тим зобов'язанням, виконання яких легко відстежується; в) оптимізує, скорочує витрати підпорядкування закону завдяки більш ефективній діяльності; г) планує нести всі витрати, але потім відмовляється від цього наміру з різних причин.

Вплив на витрати підпорядкування закону в Україні в останні два десятиліття проявляється у створенні виробниками технічних умов (ТУ) як засобу позбавитися жорстких обмежень державних і галузевих стандартів, ГОСТ, ДСТУ, ГСТУ та зумовлених цими обмеженнями витрат. Звичайно, вважається, що деякі продукти, технології, обладнання застаріли і створення виробником свого власного нормативного документа ТУ є виходом із ситуації. ТУ дозволяє також урахувати тонкощі і специфіку, характерну для виробництва даного конкретного виробника. Але досить часто отримання технічного регламенту для свого виробництва відбувається за рахунок зниження якості продукції (наприклад, використовується дешевша сировина, що дозволяє економити на витратах підпорядкування більш жорстким державним чи галузевим стандартам). Частина підприємців несе витрати дотримання домовленостей про розділ ринків, квоти, обмеження випуску, обсягу діяльності. Компанія може випустити більше продукції та зекономити на умовно-постійних витратах, досягти ефективнішого використання спеціалістів і техніки, але вона змушена підпорядковуватись угоді про квоту. Таких витрат зазнають учасники різних олігополістичних об'єднань.

На особливу увагу заслуговує дослідження витрат дотримання договорів купівлі-продажу. Пункт договору про строк поставки може слугувати причиною

додаткових витрат через можливий зрив виконання договору (він може бути результатом збоїв у поставках необхідних виробничих ресурсів) і штрафних санкцій за це. Для дотримання контрактного зобов'язання щодо надання якісної продукції або послуги при їх створенні доводиться використовувати якісні, а тому більш дорогі матеріали і висококваліфіковану робочу силу.

Частина витрат підпорядкування договірним зобов'язанням виникає у зв'язку з фіксованістю ціни активу, послуги в договорі, з одного боку, та її зміною під впливом ринкового попиту і пропозиції — з іншого. Якщо ринкова ціна на послугу зросла, а в договорі вона є фіксованою, то ціною зобов'язання для сторони, яка надає послугу, стає різниця між ринковою і договірною ціною. Наприклад, власник квартири здав її в оренду за 3000 грн. на місяць на 1 рік. Через 2 місяці після початку дії угоди ринкова місячна орендна плата зросла на 600 грн. і залишалася на новому рівні до кінця строку оренди. Витрати дотримання зобов'язання щодо ціни оренди власником квартири становили: $600 \text{ грн.} \times 10 = 6000 \text{ грн.}$ До договорів, де з'являється різниця між ціною, яка записана в договорі, і ціною, яка склалася на даний момент на ринку, належать договори купівлі-продажу, оренди, підряду, позики тощо.

У виробничій діяльності слід розрізняти дві ситуації: а) змінюється тільки ринкова ціна кінцевого результату; б) змінюються витрати на створення результату. Наприклад, укладається договір, в якому погоджено кошторис робіт. При виконанні договору ціна на один з виробничих компонентів зросла, проте в документі не прописано можливість збільшення кошторису. У даному разі до витрат дотримання договірних зобов'язань слід віднести різницю між новими витратами і витратами, закладеними в кошторис. Слід зазначити, що багато контрагентів свідомо йдуть на витрати дотримання зобов'язань, пов'язаних з відносною сталістю ціни, оскільки вони дозволяють краще планувати витрати. Разом з тим для уникнення невинуватих витрат дотримання фіксованих договірних зобов'язань щодо ціни доцільно складати такі договори, а відповідно і зобов'язання, які б дозволяли коригувати їх умови згідно зі змінами умов зовнішнього середовища. Наприклад, ціна на газ змінюється залежно від ціни нафти. Крім того, можливим є скорочення строку, на який укладено угоду. Щоб ліквідувати різницю між фіксованою в договорі ціною та існуючою на даний момент ринковою ціною, виробник може наполягати на включенні в договір пункту про реалізацію продукту за ринковою ціною. Але тоді у разі низької ринкової ціни він програє, на відміну від контракту з фіксованою ціною на певному середньорівноважному рівні.

При вирішенні питання, які відношення сторін є кращими — з фіксованою на якийсь час ціною або ринковою — слід брати до уваги ймовірність зміни попиту і пропозиції, а також підвищення і зниження ціни. Так, якщо ймовірність збільшення ринкової ціни становить усього 0,2, то для виробника продукту вигіднішою є фіксована в контракті ціна, оскільки переваги стабільності ціни (витрат) у даному разі явно переважають над можливими виграшами у випадку зростання ціни на вироблювану продукцію.

Слід розрізняти дотримання норм, яке: а) відбувається в руслі продуктивної економічної діяльності; б) заважає, створює додаткові перепони на шляху такої діяльності. Існують витрати підпорядкування закону, яких вимагає виробнича необхідність. Так, згідно з договором оренди транспортного засобу, орендар зобов'язаний підтримувати його в належному технічному стані [10, ст. 801, с. 251], тобто

нести певні витрати. Проте є норми, які можуть перешкоджати діяльності господарюючих суб'єктів. Так, на самому початку новий штатний розпис відіграє конструктивну роль, забезпечує відповідність персоналу потребам у ньому, але потім, із зміною техніко-технологічних умов виробництва, дотримання попередньої чисельності і структури спеціалістів може коштувати підприємству додаткових затрат на утримання непотрібних робочих місць і працівників.

З появою нових, більш складних завдань управління попередня норма керуваності може виявитися завищеною: наприклад, стає більш ефективним керувати 80 працівниками замість 100. Проте норма діє, і підприємство зазнає витрат через погіршення якості управлінських рішень (з'являються зони відповідальності, не контрольовані зовсім або контрольовані недостатньо). Перегляд норм чисельності, обслуговування, вироблення відновлює рівновагу, але потім картина повторюється: змінюються умови економічної діяльності і старі норми стають причиною виникнення відповідних витрат.

Важливою складовою сукупності витрат дотримання закону є витрати, пов'язані із здійсненням суб'єктом тієї чи іншої процедури, прописаної в законі, договорі чи передбачуваної неявно. Спрощення або ускладнення процедури може супроводжуватися скороченням або збільшенням відповідних витрат. Спрощення процедури може виявитися вигідним для однієї сторони угоди і не вигідним для іншої.

Українська влада намагається спростити процес створення нових бізнес-одиниць шляхом скорочення витрат дотримання процедур, пов'язаних з реєстрацією бізнесу. За останні два роки на 30% скорочено перелік видів господарської діяльності, які підлягають ліцензуванню, а також кількість документів, необхідних для отримання ліцензій. З 485 до 63 зменшено кількість бланків суворої звітності (як відомо, їх виготовлення є затратною процедурою). Для нашої країни дуже актуальним є завдання скорочення витрат дотримання процедур домогосподарствами при отриманні субсидій на оплату житлово-комунальних послуг і процедур, пов'язаних з отриманням інших соціальних пільг, переглядом пенсій.

Витрати дотримання закону мають переважно альтернативний характер. Доцільно оцінювати втрачені вигоди як у результаті дотримання норми, так і внаслідок її недотримання. Укладання одного договору нерідко перешкоджає укладанню іншого, з іншим клієнтом, постачальником ресурсів, що спричиняє витрати підпорядкування закону, пов'язані з неотриманою вигодою. Наприклад, за деякими договорами комісії комітент зобов'язується утримуватися від укладення договору комісії з іншими особами [10, ст. 1012, с. 306].

До альтернативних витрат дотримання норми щодо збереження одного робочого місця можна віднести неможливість створити інше робоче місце.

Рішення про виконання (невиконання) зобов'язання економічному суб'єкту слід приймати, маючи на увазі оборотність (необоротність) витрат, пов'язаних з даним кроком. Необхідно враховувати, що невиконання суб'єктом зобов'язання спричиняє безповоротну втрату до нього довіри з боку партнерів.

Характер та рівень витрат дотримання закону залежать від того, наскільки жорстко сформульовано зобов'язання. Наведемо приклади різних гарантійних зобов'язань стоматологічної клініки: а) гарантія на послугу щодо пломбування зубу на 1 рік; б) гарантія на 5 років. Найбільш імовірні витрати клініка зазнає при наданні тривалої гарантії на пломбування зубів, оскільки у разі випадіння пломби буде змушена за свій рахунок поставити нову.

Кредитна заборгованість може погашатись як за жорстким, так і за відносно м'яким планом. Можна казати про м'якість (жорсткість) таких складових процесу виробництва і реалізації, як технологія, якість (кількість) використовуваної сировини, якість (кількість) робочої сили, клієнт (його різні вимоги). Жорсткість норми, зобов'язання багато в чому визначається механізмом примушення до її дотримання, у тому числі судовим.

Певне значення для впливу на витрати підпорядкування зобов'язанням має їх специфікація або рівень конкретизації в нормах, угодах тощо. Договір може бути більш-менш специфікованим щодо: а) обставин, через які його дія може бути призупинена або пролонгована; б) обставин, коли виконавець може змінити якість використовуваних виробничих ресурсів; в) умов, напрямів використання виробничих ресурсів (договори оренди, роботи з давальницькою сировиною тощо).

Більш конкретне формулювання зобов'язання в договорі може спричинити додаткові витрати для його носія, а нечіткість і відсутність специфікації у формулюванні стати лазівкою, щоб його не виконувати (частково або повністю). Нечіткість норми, неможливість сформулювати її таким чином, щоб вона стала зобов'язанням прямої дії для однієї із сторін, можуть спричинити додаткові витрати для іншої сторони.

Значна частина витрат підпорядкування закону господарюючого суб'єкта залежить від прагнення держави позбавити суспільство негативних зовнішніх ефектів, з якими може бути пов'язана діяльність даного суб'єкта. Виробництво продукту може завдавати шкоди навколишньому середовищу, а його споживання — мати приховані негативні побічні наслідки. Тому господарюючі суб'єкти несуть затрати на досягнення відповідності продукції санітарно-епідеміологічним нормам. Крім того, певні витрати в Україні пов'язані із самим отриманням санітарно-епідеміологічного висновку Міністерства охорони здоров'я на продукцію, вид діяльності, технічну умову. Даний висновок дається на основі проведення санітарно-епідеміологічної експертизи, наприклад, компанією “Віконсалт”, і сплачується за попередньо складеним договором. До витрат підпорядкування закону належать і витрати, пов'язані з отриманням пожежного сертифіката — документа, який підтверджує, що продукція відповідає правилам протипожежної безпеки.

Слід розрізняти ціну дотримання явних і неявних норм, правил і положень договорів. Нерідко відсутність деяких зафіксованих на папері вимог у договорі не свідчить про їх відсутність — вони можуть задаватися неявно. Наприклад, компанія жорстко дотримується своєї політики нарахування доплат, бонусів, хоча це може бути і не прописано в документах. До витрат дотримання даної політики можна віднести можливість втрати цінних працівників при відступі від неї, при погіршенні умов функціонування компанії та неможливості здійснювати доплати і виплачувати бонуси в колишніх розмірах.

До неявних зобов'язань перед суспільством належить зобов'язання кожного ВНЗ випускати кваліфіковані кадри. Ціна зобов'язання — репутація ВНЗ. Якщо вона втрачається, витрати можуть виразитись у скороченні абітурієнтів. Неявні домовленості практикуються і між організаціями за квотами і цінами. Їх порушення спричиняє втрату репутації та ділового іміджу порушника.

До витрат підпорядкування закону слід віднести затрати, зумовлені підпорядкуванням неформальним, передусім соціальним, нормам. У ряді випадків виникає необхідність зберегти робоче місце для конкретного спеціаліста, потреба в

якому зникає, але з яким у адміністрації підприємства склалися багаторічні хороші відносини. Звільнення спеціаліста може виявитися більш затратним порівняно з продовженням з ним трудових відносин і через імовірне виникнення конфлікту з людиною, яка рекомендувала працівника (можливо, високопосадовцем). При аналізі витрат, пов'язаних з указаними нормами, слід розрізнити обставини: 1) із збереження конкретного робочого місця; 2) із збереження зайнятості для даного працівника. Друге зобов'язання, скоріше за все, коштуватиме дешевше, ніж перше, через можливість працевлаштувати скороченого працівника на потрібну організації позицію всередині неї.

На особливу увагу заслуговують трансакційні витрати дотримання закону, наприклад, перевірка виконання зобов'язань щодо використання необхідних компонентів при приготуванні блюда в ресторані, щодо використання матеріалів, які вимагаються нормативами, при проведенні будівельних робіт. Певні витрати пов'язані з моніторингом виконання економічним суб'єктом угоди і норми. Крім того, сторона, яка планує зазнавати певних витрат підпорядкування закону, договору, повинна враховувати витрати протилежної сторони на з'ясування того, спостерігається чи не спостерігається сам факт підпорядкування.

У сфері соціально-трудова відносин трансакційними є витрати на оцінку можливостей щодо професійного, кар'єрного зростання спеціаліста, а також необхідних працівнику виплат. На основі цього визначаються зобов'язання роботодавця, які потім включаються до трудових договорів. Затрати на утримання органів контролю на підприємствах, у державних установах також слід віднести до трансакційних витрат дотримання закону.

Норма, пункт договору можуть регулювати перенесення зобов'язань і витрат підпорядкування ним між різними суб'єктами. Так, “договором транспортного експедирування може бути передбачено надання додаткових послуг, необхідних для доставки вантажу (перевірка якості та стану вантажу, його завантаження і вивантаження, сплата митних зборів і витрат, покладених на клієнта, зберігання вантажу до його отримання в пункті призначення)” [10, ст. 929, с. 285] і перенесення відповідних затрат від клієнта до експедитора.

У Законі України “Про професійний розвиток працівників” [11] встановлюється зобов'язання роботодавців забезпечувати підвищення кваліфікації працівників не рідше одного разу на п'ять років. У ст. 15 сказано, що фінансування професійного розвитку здійснюється роботодавцем за рахунок власних коштів та інших, не заборонених законодавством джерел. Також професійне навчання працівника може відбуватися за його бажанням за рахунок власних коштів або коштів інших фізичних та юридичних осіб. Таким чином, закріплюється можливість перенесення витрат підвищення кваліфікації від роботодавця до працівників, чим і користуються деякі роботодавці, примушуючи останніх сплачувати дані витрати. Якщо б у законі було жорстко закріплено норму, згідно з якою такі затрати несе тільки роботодавець, перенесення витрат не було б. Інакше кажучи, із зміною закону може виникати чи зникати можливість перенесення витрат його дотримання. Перенесення витрат може відбуватись як у просторі, так і в часі. У разі виникнення боргових зобов'язань, зокрема, державного боргу, одні покоління та уряди нерідко повинні розплачуватися за зобов'язання, які були взяті іншими поколіннями та урядами (ситуація є дуже характерною для радянської та пострадянської України).

Як уже зазначалося, ціна на об’єкт угоди може фіксуватися на певний час у договорі або встановлюватися ринковим шляхом. Перенесення витрат дотримання закону можливе при: а) переході від фіксованих цін до вільних (ринкових), рухомих цін, і навпаки; б) переході до більш або, навпаки, менш частого перегляду договірних цін. Крім того, перенесення витрат дотримання зобов’язань між сторонами відбувається при включенні чи виключенні з угоди пунктів, які стосуються зміни ціни результату при зміні ціни виробничих компонентів, за допомогою яких створюється даний результат. Припустимо, до нового договору додається пункт, який передбачає збільшення кошторису до 30% при підвищенні вартості ключового виробничого компонента на величину від 10%. У цілому перерозподіл, перенесення витрат дотримання зобов’язань між суб’єктами дозволяють уникати надмірних, нераціональних затрат, пов’язаних з таким дотриманням.

Важливо оцінювати витрати дотримання закону. Існують витрати, визначення яких особливих труднощів не викликає. Це витрати, пов’язані з відрахуваннями до бюджету, фондів соціального страхування при нарахуванні зарплати; витрати, зумовлені погашенням тіла кредиту та процентів за ним. У наступному прикладі витрати підпорядкування закону також визначаються досить просто. Згідно із штатним розписом, на робоче місце потрібен кваліфікований спеціаліст з вищою освітою, але дану роботу може виконати і спеціаліст без вищої освіти. За штатним розписом, роботодавець переплачує за роботу, яку можна було б виконати, використовуючи менш кваліфіковану та менш оплачувану робочу силу.

Більшою складністю характеризується процедура вимірювання альтернативних витрат дотримання закону. Якщо однією з їх складових є час для виконання процедури (вистоювання в чергах), то їх можна виміряти через вартість витраченого часу: кількість годин помножити на вартість кожної години, а вартість години визначається погодинним доходом людини (наприклад, погодинною зарплатою).

Альтернативні витрати, зумовлені виконанням процедури, залежать у кожному конкретному випадку від того, які є у суб’єкта альтернативи. Одна справа, якщо у нього є високооплачувана робота за наймом чи він є успішним підприємцем. Зовсім інша, коли даний суб’єкт безробітний — альтернативні витрати виконання процедури у нього наблизатимуться до нуля.

У цілому при прийнятті рішень щодо різних питань, які стосуються дотримання закону, суб’єкту господарської діяльності доцільно мати на увазі таку схему: а) необхідно зробити дію “х”; б) сформулювати нормативно-правові обмеження на шляху дії “х”; в) описати витрати, пов’язані з даними обмеженнями. Крім того, має сенс ураховувати можливість (імовірність) виникнення витрат, оскільки їх поява не завжди жорстко передбачена (табл.).

Характеристика дій та імовірність появи пов’язаних з ними витрат

Дії	Обмеження	Витрати	Можливість (імовірність) появи витрат
Порушення учасником олігополістичної угоди зобов’язання за квотою	Зобов’язання за квотою	Збитки у вигляді втрати довіри з боку членів бізнес-товариства	Є високою у країнах і секторах економіки із сталими діловими традиціями

Закінчення таблиці

Дотримання пункту угоди щодо якості роботи	Техніко-технологічні та інші вимоги до якості роботи і використуваних ресурсів	Високі затрати на придбання якісних ресурсів	Існує завжди, коли є намір дотримуватися стандартів якості та є моніторинг якості
Дотримання пункту угоди про строк виконання зобов'язання	Строк виконання зобов'язання	Втрати, пов'язані з ненадходженням у строк ресурсів, необхідних для виконання зобов'язання	Виникає при невиконанні постачальниками своїх зобов'язань у строк
Розрив договору з постачальником	Умови договору з постачальником	Втрати у зв'язку із сплатою штрафу чи неустойки	З'являється при застосуванні постачальником відповідних санкцій
Дотримання норми про збереження робочого місця для спеціаліста	Зобов'язання перед самим спеціалістом та особою, яка його рекомендувала	Затрати на утримання неефективного робочого місця	Виникає в патерналістських економіках та економіках, де значну роль відіграють "зв'язки"

Таким чином, витрати підпорядкування закону являють собою досить складну систему прихованих та явних затрат кожного економічного суб'єкта. На особливу увагу заслуговують витрати дотримання норм, пов'язані з їх інерційністю, витрати, зумовлені обмеженням гнучкості, свободи економічних суб'єктів через необхідність їх підпорядкування соціальним зобов'язанням. Актуальними напрямами дослідження проблеми є аналіз витрат підпорядкування закону на рівнях окремих секторів економіки, адміністративно-територіальних утворень, у міжнародних економічних відносинах.

Список використаної літератури

1. *Норт Д.* Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. – М. : Начала, 1997. – С. 45.
2. *Бьюкенен Дж.* Теория общественного выбора [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gallery.economicus.ru/cgi-bin/frame_rightn_newlife.
3. *Cooter R., Ulen T.* Law and Economics. – Boston : Addison-Wesley, 2012. – P. 44–48.
4. *Spurr S.* Economic Foundations of Law. – New-York : Routledge, 2010. – P. 111–134.
5. *English S., Hammond S.* Cost of Compliance Survey 2012. – Thomson Reuters, 2012. – 8 p.
6. The True Cost of Compliance: A Benchmark Study of Multinational Organizations : Research Report. – Ponemon Institute, 2011. – 31 p.
7. *Тамбовцев В.Л.* Право и экономическая теория. – М. : ИНФРА-М, 2005. – С. 111–113.
8. Совершенствование контрольно-надзорной деятельности и устранение административных барьеров в сфере промышленности : доклад Комитета РСПП по совершенствованию контрольно-надзорной деятельности и устранению административных барьеров. – С. 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.goskontrol-rspp.ru/component/content/article/15-report-of-the-committee/32-dokladtext.html>.
9. *Левченко І.* Чи стане дерегуляція допінгом для українського бізнесу. – С. 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkrp.gov.ua/info/474>.
10. Гражданский кодекс Украины. – Харьков : Одиссей, 2008.
11. Про професійний розвиток працівників : Закон України від 12.01.2012 № 4312-VI // Праця і зарплата. – 25 квіт. – 2012. – С. 3.

References

1. North D. *Instituty, Institutsional'nye Izmeneniya i Funktsionirovanie Ekonomiki* [Institutions, Institutional Change and Economic Performance]. Moscow, Nachala, 1997, p. 45. [in Russian].

2. Buchanan J.M. *Teoriya Obshchestvennogo Vyboru* [Politics without romance: sketch of positive public choice theory and its normative implications, in: *The Theory of Public Choice II*, edited by J. M. Buchanan and R. D. Tollison. Ann Arbor, Michigan Univ. Press, 1984], available at: http://gallery.economicus.ru/cgi-bin/frame_rightn_newlife, p. 3 [in Russian].
3. Cooter R., Ulen T. *Law and Economics*. Boston, Addison-Wesley, 2012, pp. 44–48;
4. Spurr S. *Economic Foundations of Law*. New York, Routledge, 2010, pp. 111–134.
5. English S., Hammond S. *Cost of Compliance Survey 2012*. Thomson Reuters, 2012.
6. *The True Cost of Compliance: A Benchmark Study of Multinational Organizations*, Research Report. Ponemon Institute, 2011.
7. Tambovtsev V.L. *Pravo i Ekonomicheskaya Teoriya* [Right and Economic Theory]. Moscow, INFRA-M, 2005, pp. 111–113 [in Russian].
8. *Sovershenstvovanie Kontrol'no-Nadzornoj Deyatel'nosti i Ustranenie Administrativnykh Bar'erov v Sfere Promyshlennosti, doklad Komiteta RCPР po Sovershenstvovaniyu Kontrol'no-Nadzornoj Deyatel'nosti i Ustraneniyu Administrativnykh Bar'erov* [Improvement of the Control activity and the Removal of Administrative Barriers in the Industrial Sphere, Report of the Committee of RUIB on the Improvement of the Control activity and the Removal of Administrative Barriers, p. 3], available at: <http://www.goskontrol-rspp.ru/component/content/article/15-report-of-the-committee/32-dokladtext.html> [in Russian].
9. Levchenko I. *Chy Stane Deregulyatsiya Dopingom dlya Ukrains'kogo Biznesu* [Will the Deregulation Become a Doping for the Ukrainian Business?, p. 1], available at: <http://www.dkrp.gov.ua/info/474> [in Ukrainian].
10. *Grazhdanskii Kodeks Ukrainy* [Ukraine's Civil Code]. Khar'kov, Odissei, 2008 [in Russian].
11. *Pro profesiyni rozvytok pratsivnykiv: Zakon Ukrainy vid 12.01.2012 No. 4312-VI* [“On the professional development of workers” Law of Ukraine on 12.01.2012 No. 4312-VI]. *Pratsya i Zarplata – Labor and Wage*, April 25, 2012, p. 3.

Стаття надійшла до редакції 11 вересня 2012 р.
